

Висновки. Ретроспективний аналіз формування громадянськості учнівської молоді можна було б продовжувати. Але, за нашими переконаннями, за умов сьогодення найбільш актуальними та суттєвими залишаються думки, положення про те, що виховання справжнього громадянина будь-якої цивілізації було, є і залишається актуальним.

А інтеграційний підхід у формуванні громадянськості учнівської молоді є, за нашими глибокими переконаннями, найбільш ефективним в умовах сьогодення.

Література

1. *Акт проголошення незалежності України // Рад. Україна. – 1991. – 31 серп.*
2. *Антология мировой философии. – М.: Педагогика, 1970. – Т.2.*
3. *Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV-XVII вв. - М.: Педагогика, 1985.*
4. *Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / Сост. П.А. Лебедев. – М.: Педагогика, 1990. – 608с.*
5. *Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калетченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640с.*
6. *Аристотель. Соч.: В 4 т. – М., 1976. – Т. 4. – С.765*
7. *Бажановська О.В. Орієнтація на загальнолюдські цінності як чинник забезпечення взаємозв'язку політичного та громадянського виховання / Освіта Донбасу. - 2003. - №5-6.*
8. *Платон. Диалоги // Философское наследие. – М., 1986. – Т.98. – С.75.*
9. *Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Ред. Г.В. Осипов. – М.: Норма, 2000. – 488с.*

ХУДОЖНИЙ ОБРАЗ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Чирва О.Ч.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація: В статті зроблена спроба проаналізувати художній образ як семиотичну одиницю візуальної комунікації і розглянути його як фактор активізації креативного потенціалу та духовного становлення студентів.

Ключові слова: Художній образ, знак, символ, креативний потенціал.

Анотация: Чирва О.Ч. Художественный образ как фактор активизации креативного потенциала личности. В статье сделана попытка проанализировать художественный образ как семиотическую единицу визуальной коммуникации и рассмотреть его как фактор активизации креативного потенциала и духовного становления студентов.

Ключевые слова: художественный образ, знак, символ, креативный потенциал.

Annotation: Chirva O. Artistic image as the factor of activation of creative potential of the person. The article deals with the problem of an image as a semiotic unit of visual communication and its factor activate creative potential and development of spiritual make-up students are done.

Key words: image, sign, symbol, creative potential.

Постановка проблеми. Головні аспекти національної доктрини розвитку освіти України акцентують увагу на пріоритетах індивідуальної цінності освіти, її гуманістичному характері, праві вільного розвитку особистості з одного боку, розкритті креативного потенціалу з іншого. Розвиток особистісно-зорієнтованої педагогіки базується на культурологічному і гуманістичному підходах, які поєднує спрямованість на вільне становлення особистості. Розробка проблем освіти як простору формування життєвих стратегій, в основі яких знаходяться потреби до саморозвитку та самореалізації особистості, виявляються сьогодні найбільш актуальними. Процеси самовідображення і самореалізації пов'язані як з розвитком креативності, так і зі створенням умов рефлексивного, усвідомленого корегування саморозвитком, становленням психологічно зрілої, моральної та духовно багаті особистості. Тобто сама двобічна природа процесу освіти (поєднання навчання і виховання) зумовлює розгляд проблеми розкриття креативного потенціалу особистості у двох взаємозалежних планах: здатності до творчого оперування інформаційними потоками і безпосереднього зростання духовності особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми зміни предметно - дисциплінарної освіти на особистісно-зорієнтовану, спрямовану на розкриття творчого потенціалу особистості розглядали: І. Якіманська (використання принципу суб'єктності), В. Серіков (розвинув ідеї С. Рубінштейна щодо здатності особистості виявляти власну світоглядну позицію), Є. Бондаревська (пріоритет розвитку особистості як цілісності та суб'єкту культури), та інші. Головні концептуальні положення духовного розвитку особистості у мистецтві розробляли Н. Бердяєвим, І.Льїним, П.Флоренським та інші. Проблемами розвитку спеціальних художніх і загальних здібностей займалися дослідники школи Б.Тєплова, В.Кириєнко, А.Ковальов, В.Мясищєв, К.Платонов, Т.Артем'єва, Н. Рождєственська, Дружинін та інші.

Але більшості досліджень недостає аналізу структури здібностей у взаємозв'язку окремих компонентів, розуміння специфіки самої художньої діяльності. Художні здібності повинні вивчатися як ціле, яке, хоч і складається з окремих компонентів, але не зводиться до їх суми. Спеціальні здібності щільно пов'язані з загальними і

впродовж власного розвитку впливають на індивідуальний стиль художника. Ми підтримуємо впевненість дослідників (школа С.Маркуса, П.Сімонов) про необхідність виявити кореляції між окремими компонентами та описати здібність до художньої творчості як єдине ціле, встановити динамічні показники її прояву. В результаті такого синтетичного підходу можливо створення моделі здібностей до художньої творчості і визначення оптимальних педагогічних технологій щодо їх становлення.

Мега статті полягає у спробі поглибити усвідомлення поняття художнього образу як фактору активізації креативного потенціалу та духовного зростання особистості в умовах вищої художньої школи.

Отримані результати. Креативність як загальна здібність /за Шариковим В./ розглядається як властивість психічної функціональної системи, яка забезпечує результативність пошуково-творчої діяльності і має індивідуальну міру виявлення. Функціональна психологія і педагогіка мистецтва доводять, що креативність у художньо-творчій діяльності є властивістю особистості утворювати певним чином організовані контекстуальні зв'язки, які мають багатозначний і у той самий час цілісний, образний характер. Такий підхід спрямовує до семіотичного аналізу художнього образу.

Продуктом і водночас показником як креативності, так і рівня духовного становлення митця виступає художній образ. Творчий портрет художника складається з відповідного творчого стилю, який відбиває характер контекстуальних зв'язків візуального тексту та художнього методу (відображення індивідуальної художньої техніки і пріоритетних технологій).

Художній образ є універсальною категорією, засобом та формою засвоєння життя мистецтвом але розглядається з боку його виразності та усвідомленості як результат «виявлення особистісного у свідомій художній діяльності – активної психічної діяльності, в якій особливо активізується інтелект, емоційна та волева сфери особистості» [5,7], що обмежує сферу його дослідження лише як свідомого знака ідеологічного характеру. Художній образ визначається як спосіб та результат особливої пізнавально-комунікативної діяльності художника, як

відображення насамперед художньо-естетичних якостей зображувальними засобами, що також акцентує увагу на його знаковому характері. Зображення як знак розглядається і у межах функціонального підходу, оскільки воно завжди виступає у ролі представника, замісника чогось іншого - репрезентативна функція [1,31]. За таких умов головною метою образу є відтворення насамперед змістовної та емоційної інформації. Художній образ виступає засобом змістовної комунікації у межах певної культури або споріднених культур. З цього боку образ виявляється фактом уявного буття; кожного разу він знову реалізується в уяві адресата, який володіє «ключем», культурним «кодом» до його змісту.

У традиційному мистецтві художній образ – це знак (іконічний, або умовний), а процеси його створення раціональні та свідомі і відрізняються лише мірою суб'єктивізації. Основу образу-знаку складає відображення форми. Образоутворюючими стають виділені з природного ряду елементи, що належать мові певного мистецтва. Візуальні образи-знаки, як продукт художньої діяльності, створені на основі типізації за «принципом воронки», коли логічна організація інформації обумовлює зменшення ентропії і сприяє упорядкуванню внутрішніх зв'язків. Такий художній образ набуває для автора великої емоційної значимості відповідно «ефекту вкладеної діяльності». Саме тому творча манера, індивідуальний почерк митця стає одним з найважливіших факторів його визнання. Стає зрозумілою спрямованість академічної художньої школи на засвоєння технологій реалістичного мистецтва, вдосконалення художньої техніки і майстерності у відображенні форми. Але надмірне захоплення зовнішньою формою, «канонізація» її, вихолощує духовну суть, веде до занепаду мистецтва і неефективності методів художньої педагогіки щодо становлення творчої особистості.

Недостатньо дослідженими залишаються процеси символізації. За офіційною наукою, символ від знаку відрізняється суб'єктивним, почуттєвим характером, формалістичною суб'єктивною умовністю, яка деформує реальність і відповідно відбиває її частково та односторонньо. Виходячи з цього, символ виступає суб'єктивним (персоніфікованим) знаком, а символізація розглядається як частковий випадок свідомого процесу типізації. На наш погляд, таке розуміння

художнього образу і творчих процесів є досить обмеженим. Безумовно, візуальний символічний текст відбиває сприйняття і перетворення візуальної інформації крізь «фільтри» особистості. Він має настільки зв'язаний контекст, наскільки індивідуалізована інформація. Структура символічного художнього образу має персоналізований характер і залежить від сформованості процесів індивідуалізації особистості. Але поряд з суб'єктивною спрямованістю образу-символу, необхідно враховувати і його неусвідомлений, трансперсональний характер.

Останнім часом психологія досліджує суб'єктивні аспекти художнього образу і визнає значну роль як підсвідомих, так і позасвідомих процесів в його створенні. Основу образу – символу складає відображення як змістовно-емоційної інформації і складної психічної природи особистості, так і вищих духовних сутностей. За таких умов, природна форма набуває другорядного значення. Вона лише спрямовує «внутрішній зір» глядача на сприйняття головного.

Символ завжди є продуктом креативним. А головна особливість його створення пов'язана із специфікою протікання процесу в цілісній психіці як системі, яка породжує активність індивіду. Продуктом художньої творчості виступають візуальні тексти-символи з організацією контекстуальних зв'язків за «принципом зворотної воронки». Така організація сприяє значному збільшенню ентропії, тобто зменшенню упорядкованих зв'язків /за В. Ротенбергом/.

Візуальні контексти – символи, як і контексти – знаки, структурно відрізняються залежно від характеру інформації, яку передають. Так можна виділити символи, які передають упорядковані коди архетипічних істин на межі мистецтва і науки (орнаменти, комп'ютерна графіка, заснована на математичних законах, графіка Ешера, «наукове мистецтво» Е.Вареза, Я.Ксенакіса, теоретичні дослідження Кандинського, ін.). Художній образ, створений на таких засадах за визначенням Н.Курчан «точніше математики і позасвідомого, глибше нашого слабкого розсудку» [2,94]. Структура такого контексту відповідає раціональним чинникам його створення.

З іншого боку можна виділити візуальні символи, які передають імпульси емоційної сфери буття колективного позасвідомого, крізь призму власної психіки. Художній контекст, у такому разі втрачає об'єктивну форму, набуває оригінальності, певної міри протилежності, стає парадоксальним. Він будується на засадах домінування позасвідомих, емоційно-почуттєвих процесів.

Розбіжності у створенні візуального образу-знаку від образу-символу визначають взаємодоповнюючі відношення між двома типами активності особистості (домінуючою свідомою – будівничою, або позасвідомою – руйнівною сферою психіки), що зумовлює різні принципи контекстуальних зв'язків у художніх візуальних текстах. Художній образ, за таких умов, створюється на протилежних засадах типізації або символізації. Творчий стиль визначається динамічними особливостями особистості, вибірковістю певних знакових або символічних систем та конструкцій – контекстів.

Художня творчість є процесом саморегуляції /за Арихеймом/. Але зосереджена лише на власній чуттєвості і занурені у природні стихії, творча активність стає некерованою і небезпечною як для особистості, так і для суспільства. Відновлення цілісності світосприйняття можливе за умови відповідного розвитку духовної сфери особистості. Тому вважаємо за необхідне повернення до символічної першооснови мистецтва, усвідомлення духовних засад образу-символу. Саме такий підхід надасть можливість відновити «духовні очі» і побачити Божий світ у первісній красоті.

Погляди на художній образ як символ завжди пов'язувалися із трансперсональним, позасвідомим характером мистецтва. Мета мистецтва розглядалася як конденсація всіх потоків, сил та впливів всесвіту в плані людського розуміння і досвіду, та відбиття психічних емоцій у безкінцеве. Розчин і трансформація «я» в єдине, поза пристрасне прийняття світу у звільнену, необмежену душу. За таких умов мистецтво і релігійне життя стикаються у сфері свідомості. «Релігія завжди знаходить природне відображення у мистецтві. А вищі досягнення мистецтва стають релігією» [3,72].

Сакральне мистецтво завжди символічне і духовне. Але духовний образ-символ має зовсім інший характер. Релігійне, духовне мистецтво розуміє художній образ як символ за умов відбиття надсвідомого. А символізація передбачає протилежний персоналізації процес – відсторонення від власного «я» (що не тотожне втраті особистісного). «Християнство є релігією особистості, в ній особистість отримує свободу від темної власті стихій в аскезі, в жертві і в особистісній любові, яка може сама бачити і обирати» [6,648]. Тому, сакральне мистецтво у значно меншій мірі залежить від форми і технічної майстерності. У створенні сакрального символу художня техніка і майстерність теж бажана, але вторинна. Наївний характер художнього образу не заперечує його духовного змісту. Мистецтво, як і культура, базується на праці і натхненні / за Г.Федотовим /. «Як праця, вона (культура) немислима поза засобів і поза розумового знання, на цьому шляху піднесення до науки і до її небесних корінь – в світі Логосу» [6,649]. Логос знаменує порядок, витонченість, гармонію. Чинником натхнення, інтуїції, творчого пориву є – Дух. «Початок Духу превалює в художній творчості, тоді як початок Логосу у науковому пізнанні» [6,650].

Дослідники семіотичних основ образотворчого мистецтва і, перш за все, П.Флоренський, доводять, що «зображення є символ, завжди, будь яке зображення, і перспективне і не перспективне, яке б воно не було, і образи мистецтв образотворчих відрізняються одне від одного не тим, що одні символічні, а інші натуралістичні, але тим, що, являючись рівною мірою не натуралістичними, вони суть символи різних боків речі, різних світосприйняттів, різних ступенів синтетичності» [4,219]. Зображення, таким чином, лише спрямовує до оригіналу, а не надає його копію. Виявляється, що, реально, натуралізм загалом неможливий /за П.Флоренським /, а творчі процеси присутні як на рівні створення, так і на рівні сприйняття. Картина, вважає Флоренський, не подвоєння дійсності, «вона є необхідно символ символу» [4,220].

Висновки. Спроба розглянути художній образ як фактор активізації креативного потенціалу особистості виявила необхідність системного семіотичного підходу в дослідженні його складної, багатоступеневої структури

і усвідомлення особливостей використання його глибинної духовної природи в процесі художньої освіти і виховання.

Розгляд художнього образу на рівні свідомого плану психіки дозволяє виділити візуальні образи-знаки (іконічні, умовні). На рівні підсвідомого – візуальні образи-символи, що мають персоналізований характер. На рівні позасвідомого – візуальні образи-символи, які мають трансперсональний характер. Не можливо активізувати креативність особистості лише збільшенням кількості знань і вмінь та розвитком свідомого образного мислення, не використовуючи головні складові її природи підсвідому та позасвідому сфери і не звертаючись до проблеми духовного росту людини. Поряд із вдосконаленням технологій створення художнього образу-знаку та підвищенням художньої майстерності, потрібно шукати шляхи до усвідомлення художнього образу-символу і подолання перешкод у становленні творчої особистості, пробудження і підтримки найкращих її духовних якостей, здібностей до споглядання і відтворення вищих духовних гармоній.

Художній текст будується на діалектичній взаємодії протилежних структур, з яких одні підтримують традиційні норми, а інші порушують їх, що забезпечує ефект несподіваності. Виявляється важливим не лише вибір художніх засобів, але і визначення певного виду організації візуального художнього контексту. Практика доводить, що послідовне, цілеспрямоване та особистісно-зорієнтоване застосування різних за структурою візуальних текстів в навчальному процесі активізує креативний потенціал особистості.

Подальший напрямок досліджень передбачає вирішення проблеми співвідношення норми і творчості в навчальному процесі. Дослідження умов гармонійного поєднання художньої академічної діяльності і творчості, як особливого стану свідомості, способу передачі натхнення, інтуїтивної сприйнятливості, через усвідомлення і оперування різними візуальними текстами, має перспективи щодо розвитку здібності особистості до «неусвідомленого придбання досвіду».

Література

1. Басин Е.Я. О природе изображения // *Вопр. философии*. 1968. № 4. С. 31.
2. Курчан Н. На пороге красоты. // *Знание – сила*. № 6 2003. С. 90 – 96.
3. Лама Анагарика Говинда Искусство и медитация. // *Психология художественного творчества*. – М.: Харвест, 2003. – 752 с., С. 176-92.
4. Почетнов Г.Г. Истории русской семиотики до и после 1917 года. Учебно-справочное издание. – М.: Изд. "Дабирит", М" 1998. – 336 с.
5. Ростовцев Н.Н., Терентьев А.Е. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием: Учеб. пос. – М.: Просвещение, 1987. – 176 с.
6. Федотов Г. Святые Древней Руси. – М.: ООО «Издательство АТС», 2003. – 700 с.

ОСВОЄННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Шахлісвич О. А.

Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського

Анотація: Предмет цього дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні вибору і використуванні різних досягнень світової і національної культур, спрямований на творчий розвиток професійного мислення майбутніх вчителів музики.

Ключові слова: професійне мислення, гуманізація освіти, духовність.

Анотация: Шахлиевич О.А. Изучение музыкальной культуры как важное условие развития профессионального мышления у будущих учителей музыки. Предмет данного исследования состоит в теоретическом обосновании выбора и использования различных достижений мировой и национальной культур, направленный на творческое развитие профессионального мышления будущих учителей музыки.

Ключевые слова: профессиональное мышление, гуманизация образования, духовность.

Annotation: Shahlievich O.A. Studying of musical culture as the important condition of development of professional thinking at the future teachers of music. The article of the given research consists of theoretical ground of choice and use of different achievements of world and national cultures, directed on creative development of professional thought of future music masters.

Key words: professional thought, humanization of education, spirituality.

Постановка проблеми. У зв'язку з новими задачами, які українське суспільство ставить перед вищою педагогічною освітою, проблема розвитку пізнавального інтересу студентів набуває особливої актуальності, оскільки пізнавальний інтерес виступає як методичний засіб по створенню оптимальних умов для формування духовного начала, стимулюючого професійне мислення майбутніх вчителів.

Виходячи з вищесказаного, актуальною є проблема дослідження цієї статті, бо оволодіння музичною культурою – одна з методичних засад успішного формування високого професійного мислення майбутніх учителів музики.